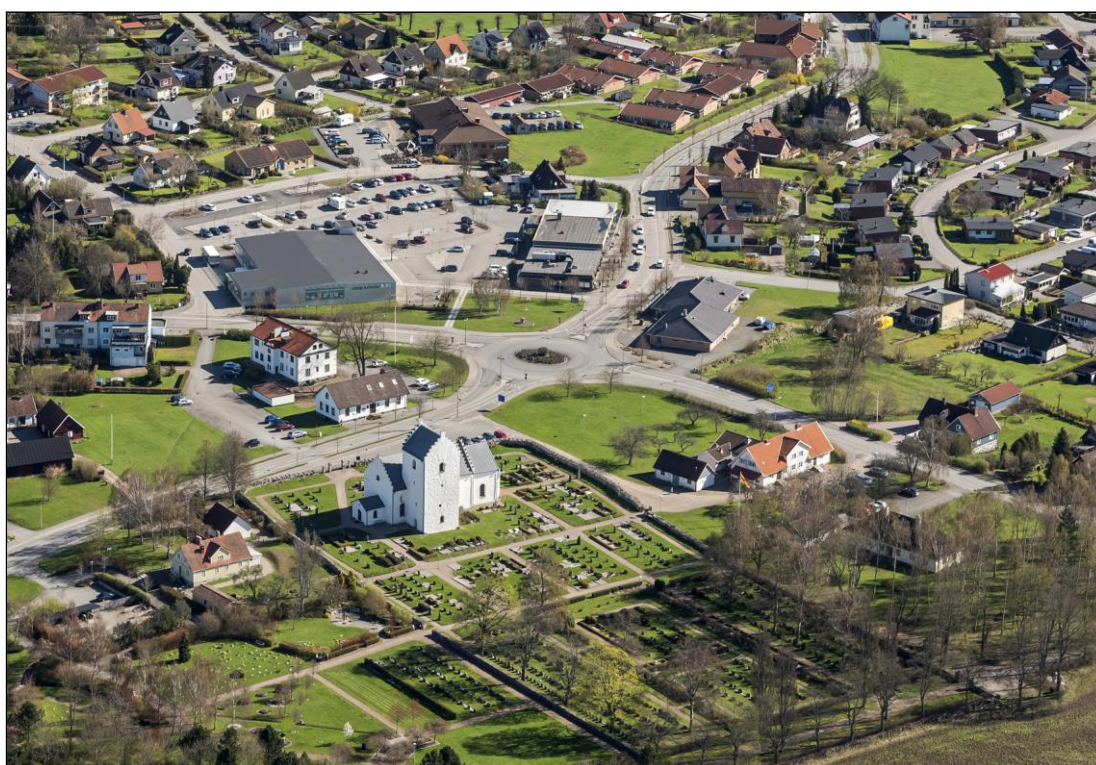

Knislinge kyrka

Lunds stift

Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

Kerstin Börjesson 2019-11-11

Omslagsbild: Flygbild över Knislinge 2015. Fotograf: Pär-Martin Hedberg, HioPhoto.
Bilddrättigheter: Lunds stift.

Knislinge kyrka sett från nordost.

Knislinge kyrka

Knislinge-Gryt församling, Östra Göinge kontrakt, Lunds stift, Knislinge socken, Knislinge 45:1, Östra Göinge kommun, Skåne län och landskap.

Beskrivning och historik

Kyrkomiljö

Knislinge socken ligger i nordöstra Skåne i Östra Göinge kommun. Genom socknens västra del rinner Helge å, Skånes största vattendrag. Orten Knislinge har vuxit fram just där ett biflöde till Helge å, Bivarödsbäcken, rinner ihop med ån. Knislinge bytomt var fram till 1800-talets mitt begränsad till en höjd; Knislinge backe eller Åkebacke med en brant sluttning i öster ned mot Helge å. Ortnamnet Knislinge kommer möjligen av ordet *Knös* med syftning på backen. Fornlämningar i form av gravhögar, resta stenar och stenar med skålgropar visar att man begravde sina döda och offrade på backen redan långt innan den medeltida byn etablerades och kyrkan byggdes. Från 1700-talet finns en uppgift om att kyrkan kallades för Sankt Hans kyrka. Kyrkan var alltså sannolikt helgad åt Johannes Döparen. En mölla vid ån kallades för Sankt Hans mölla. Norr om möllan låg en helig källa, Sankt Knuts källa där man offrat och kanske även förrättat dop under kyrkans äldsta tid. Knislinge kyrka har tidigare varit patronatskyrka till Vanås gods beläget några kilometer från kyrkan i Gryts socken. På 1460-talet skrev sig riddaren Nils

Kyrkan sedd från söder.

Brahe till Vittskövle och Vanås gods. Nils Brahe var förmögen och kan vara donator till kyrkans valv och valvmålningar liksom målningarna i Vittskövle kyrka.

På 1670-talet bestod Knislinge by av 15 gårdar varav flertalet var frälsehemman. Kyrkan låg i södra sluttningen i utkanten av byn tillsammans med prästgården och klockaregården. Nordväst om kyrkan låg en liten damm "prästesjön". Vid laga skiftet 1834-38 glesades bykärnan ut och kvar i byn blev endast 4 gårdar. Av dessa finns endast två gårdar kvar;

klockaregården med byggnader från 1700- och 1800-talet och Åstringagården med boningslänga från 1600-talet.

I slutet av 1800-talet påbörjades en intensiv industrialisering i Knislinge. Flera industrier etablerades och järnväg med station nordväst om kyrkan anlades 1886. Idag är Knislinge ett stort samhälle med en omfattande villabebyggelse och ett litet centrum med flera affärer och flerbostadshus. Kyrkan ligger i samhällets mitt där vägen till Vanås-Hjärsås och gamla landsvägen till Kristianstad korsar varandra. Väster om kyrkan ligger det före detta komministerbostället och öster om kyrkan ligger församlingshemmet.

Kyrkobyggnad

De äldsta delarna av Knislinge kyrka började byggas under den romanska stilperioden någon gång under 1100-talet, eller tidigt 1200-tal. Enligt en teori skall kyrkans arkitekt och byggmästare vara samma person som högg kyrkans dopfont. Upphovsmannen till dopfunten brukar kallas för *Knislingemästaren* och anses ha varit verksam vid 1200-talets början. Någon skulptural utsmyckning som styrker sambandet mellan kyrkans och dopfunten stenhuggeri har dock inte konstaterats. Den höga kvalitén på stenhuggeriet i kyrkans utsmyckning såsom portalomfattning och triumfbågens utförande pekar snarare på att kyrkan kan vara något äldre än dopfunten. Romanskt måleri inne i kyrkan har stilhistoriskt daterats till omkring 1200.

Kyrkans äldsta delar består av långhusets två östra travéer och koret. En absid har också funnits vilken sannolikt har tillhört den första byggnadsperioden. Det romanska murverket består av väl tuktade gråstenar lagda i jämna skift i en skalmurskonstruktion. Omfattningar kring dörrar och fönster samt hörnkedjor och sockel är kvaderhuggna i en ljus sten, troligen kalksten från Ignaberga. Kyrkan har varit putsad utvändigt redan under romansk tid. Murarna är ovanligt höga, liksom triumfbågen mellan kor och långhus. Utmärkande för kyrkans äldsta murverk är också de välhuggna vederlagen i triumfbågen samt sockelstenarna till densamma och den profilerade omfattningen i nordportalen. Till en början hade kyrkan syd- och nordportal samt två högt sittande rundbågiga fönster på vardera norra och södra sidorna. Uppgifter om ursprungliga fönster i koret eller absiden saknas.

Efter kyrkans första byggnadsetapp tillkom långhusets västra del, med samma bredd som långhuset och rektangulär planform. Både murverkets utseende och stötfog mellan västpartiets mur och långhusets ursprungliga västgavel visar att det byggdes efter att långhuset hade uppförts. Västpartiet har murats om under senare tid och är därför svårtolkat men det har antagits att det skulle vara uppfört som torn. Långhusets ursprungliga västgavel har varit lite tjockare än kyrkans övriga murar vilket kan tyda på att ett torn varit påtänkt redan vid kyrkans första byggnadsfas. I västpartiets ursprungliga murverk finns ett romanskt fönster bevarat mot söder. En teckning från 1697 avbildar en ingång i västpartiets sydsida, vilken kan ha lett till västpartiets övre plan. Romanska västtorn har normalt invändig ingång från långhuset medan uppgång till tornens övre våningar ofta skedde genom en invändig murtrappa. Någon dokumentation av en invändig murtrappa finns dock inte och den utvändiga ingången har inte kunnat bekräftas genom murverksdokumentation.

Omkring 1400-talets mitt försågs långhuset och koret med stjärnvalv av tegel. Valven dekorerades med kalkmålningar av en mästare som tillhörde Vittskövlegruppen. En av dess mästare var Nils Håkansson vilken är känd genom en inskription i Ysane kyrka. Håkansson kan även ha varit verksam i Knislinge kyrka. Valven kom möjligen att skymma några av kyrkans högt belägna fönster och nya fönsteröppningar kan ha tillkommit i samband med valvslagningen. I samma skede som valvslagningen uppfördes också ett torn framför sydportalen. Tornet hade kvadratisk grundplan och byggdes av skalmur av obearbetad marksten med muröppningar murade av tegel och marksten. Kyrkans fasader var vid den här tiden putsade och vitmålade. Rester av putsskiktet från denna tid finns bevarat på långhusets södra sida inne i tornets andra våning. Samtidigt som sydtornet byggdes kan ett eventuellt äldre västtorn ha raserats ned till samma höjd som långhuset.

Gavelkrönet mot väster murades om. Under senmedeltidens gotiska stilperiod byggdes också ett vapenhus framför nordportalen. Konturerna efter dess spetsigt formade takfall syns ännu i norra fasaden. Norra vapenhuset finns avtecknat i plan år 1786 i samband med uppmätning av byns inägor. Vapenhuset tycks ha haft ungefär samma storlek i plan som tornet i söder.

Så småningom revs större delen av långhusets ursprungliga västgavel, mellan långhusets västparti och de två östra valvtravéerna, och västpartiet valvslogs. Västpartiet var därigenom helt och hållet inkorporerat med långhusets östra del. Valvet fick ett annat utseende än de tidigare långhusvalven vilket förlägger denna händelse till sen medeltid eller något senare.

På 1600-talet omtalas i räkenskaperna virke till en ”kyrkstapel”. Om denna stått på kyrkogården är dock osäkert. Kyrkstapeln kan i själva verket avse en träkonstruktion för klockorna i tornet. Möjligen kan klockorna ha hängt i en fristående stapel under en period då brister funnits i klocktornet. Under 1600-talet var kyrkans yttertak täckt av både halm och blyplåt och på 1700-talet med ekspån och delar av blyplåt. Vid en putsrenovering av kyrkan 1722 målades hörnkedjorna med blå färg. År 1745 skedde omfattande arbeten inne i kyrkan. En ny predikstol tillverkad av Ullberg tillkom och altaret flyttades från absiden in i koret. Absiden inreddes till sakristia sedan en skiljevägg byggts mot koret. Nytt golv lades i kor och sakristia. I kyrkans västra del byggdes två läktare, den södra för männen och den norra för kvinnorna. Kanske fanns det även en herrskapsläktare längst i väster då den västra valvkappan dekorerades med en målad baldakin år 1751. Under 1747-1748 vidgades kyrkans fönster och några nya, mindre, fönster togs också upp. Sydportalen, som inte längre användes som ingång till kyrkan, murades igen. I norra vapenhuset inreddes en brudavdelning 1755.

År 1803 beskrevs den gamla absiden som förfallen. Skadorna bestod bland annat i sprickbildning i tribunbågsmuren och korgaveln. Den gamla absiden revs och ersattes samma år av den nuvarande sakristian, en femsidig utbyggnad av tegel. Även korgaveln och tribunbågen mellan koret och den nya sakristian byggdes om. Till en början var sakristian oputsad utvändigt och målad i tegelrött. På 1800-talet omtalas också ett gravkor under sakristian som möjligen kan ha byggts redan 1803.

Enligt kyrkans underhållsplan togs kyrkans västra ingång upp 1843 och vapenhuset framför detta uppfördes. Norra vapenhuset revs vid samma tid och nordportalen murades igen. På 1870-talet togs ett fönster upp till vinden i kyrkans västra gavelsida. En ny dörr mellan västra vapenhuset och långhuset tillverkades 1882. Samma år förstörades fönsteröppningarna och kyrkans nuvarande fönsterbågar av gjutjärn tillkom. Invändigt lades golvet i mittgången om, väggarna dekorerades

med kvadermålning och valven vitmålades. En ny öppen bänkinredning ersatte bänkarna från 1700-talet och två värmeugnar installerades i långhuset.

Nästa renovering genomfördes i början av 1890-talet då en ny läktare byggdes i väster för en ny orgel och en kakelugn köptes in. De gamla läktarna vid långhusets norra och södra sidor revs. 1901 genomfördes restaurerings- och ombyggnadsarbeten som innebar att västra vapenhusets murar höjdes cirka en halv meter. Nya fönster togs upp och ytterdörren i väster förstörades. Invändigt renoverades vapenhuset med nytt innertak och nytt golv. En textbård över tribunbågen i kyrkan målades om till ett växtornament. En gammal ytterdörr flyttades till sydornets ytterdörr där den ännu finns kvar. Utvändigt lades kyrkans blytak om med ny, galvaniserad plåt. El installerades 1918.

Under 1924 genomgick kyrkan en stor renovering under ledning av arkitekt Knut Nordenskjöld under överinseende från arkitekt Theodor Wählin. De då kvadermålade väggarna vitmålades och kyrkans medeltida kalkmåleri togs fram av konstnär Yngve Lundström. En ny lågtrycksvärmeledning installerades och pannrum samt förråd inrymdes i tornets bottenvåning. Under 1935 kompletterades sakristians och korets fönster med glasmålningar av Lundström. En ny bänkinredning tillkom 1941. Utvändigt frilades nordportalens omfattning i fasaden år 1951.

Under 1966-67 konserverades de romanska målningar av Våga Lindell-Andersson. År 1978 ersattes den tidigare värmeanläggningen med elvärme. Tornets bottenvåning som fungerat som pannrum renoverades och togs i bruk som samlingsrum med ny toalett, pentry, förråd och elcentral. Den romanska sydportalen, som varit igenmurad, öppnades återigen. Den gamla dörren satt sannolikt kvar innanför igensättningen. I samband med grävarbeten inne i kyrkan gjordes en byggnadsarkeologisk undersökning av golvet. Man fann att det äldsta golvet bestod av ett kalkbruksgolv med inslag av ”knaddersten”, småsten. Över detta fanns ett tunt fyllnadslager av sand som underlag för ett senmedeltida kalkbruksgolv. Ovanpå detta låg ett golv från 1600-talet lagt av röda, kvadratiska tegelplattor. Därefter hade ett nytt golv lagts på 1700-talet. Intill triumfbågmurens västra sida undersöktes resterna av två sidoaltaren. Det södra kan ha varit vigd åt kyrkans skyddshelgon Sankt Hans och det norra åt Jungfru Maria. I triumfbågmuren bakom altarna hade det funnits rundbågsformade nischer. Spår av romanska väggbänkar, ca 40 cm höga, syntes även utmed långhusets murar.

1989 genomgick kyrkan en utvändig putsrenovering. I samband med detta gjordes en byggnadsarkeologisk undersökning av kyrkans fasader av Mabel Cronwall.

Bland annat dokumenterades kyrkans byggnadsskeden, äldre fönsteröppningar samt färglager målade kring kyrkans hörnkedjor och fönsteromfattningar. Ett rödmålat färglager kunde dokumenteras under de gråmålade hörnkedjorna. Vid den senaste yttre renoveringen 2012 lades kyrkans tak om med Reinzink på nytt undertak. Reparationer gjordes också på kyrkans taklag och förstärkningar gjordes på murverket i tornets nordvästra hörn.

Exteriör

Knislinge kyrka är en påfallande stor landsortskyrka vars äldsta delar representeras av den romanska kyrkans långhus och kor med västparti från samma period eller något senare. Från medeltiden är också det höga, sidoställda klocktornet som byggts utanför sydportalen vid 1400-talets mitt. Kyrkans senare tillägg består av sakristian i öster från 1803 respektive vapenhuset från 1800-talets andra hälft.

Utmärkande för kyrkans romanska byggnadstid är de höga murarna och fint huggna naturstensdetaljer i de bearbetade socklarna och portalöppningarna. Samtliga fasader är spritputsade och vitmålade med undantag av den romanska naturstensockeln och nordportalens omfattning. Sockeln är murad av två synliga skift; ett nedre murskift av släta kvadrar och ett övre skift kvadersten med skråfasbehuggning. Sockeln finns på både koret, långhuset och dess västparti samt i den senare sakristian i form av återanvänd sten från den rivna absiden. Av kyrkans ursprungliga fasadutsmyckning har nordportalen särskilt rikt utförande genom den rikt profilerade omfattningen av välhuggen ljusgrå kalksten. Portalen är murad i flera språng med karnisprofil, en rundstav och ett par raka mursprång kring den runda muröppningen som sakar markerat vederlag. Ingen tympanonsten är synlig idag och har sannolikt inte funnits. Dörren har öppnats inåt och muröppningens inre omfattning är helt igenmurad från insidan och inte synlig. I dörrnischen ligger en tröskelsten som nötts ned av sockenborna under de sjuhundra år som den fungerade som ingång till kyrkan. Nordportalen har en betydligt enklare form än sydportalen, och består av en rundbågsformad öppning med rakt vinklade smyggar. Kring muröppningen finns invändigt en rakt avslutad omfattning vilken bildar anslag till den stora rektangulärt formade träporten.

Av den äldsta kyrkans ursprungliga fönsteröppningar finns ett fönster ännu synligt i västpartiets södra fasad. Murverket kring fönsteröppningen är invändigt delvis ommurad med tegel. I sin form har öppningen romansk karaktär med rundbågig muromfattning med kraftigt skrånande smyggar. Själva ljusöppningen är en smal rektangulär öppning och invändigt har öppningen en rak avtäckning. Inne från tornets andra våning syns också ett ursprungligt fönster till långhuset. Fönstret är igenmurat från insidan och anas något öster om sydportalen under valven.

Kyrkans nordportal är igensatt invändigt och endast dess yttre omfattning är synlig. Sydportalen leder in till tornet och har en enklare utformning. I dörröppningen sitter en medeltida järnbeslagen port.

Öppningen har rundbågig form och är murad av kvadersten med vida skrånande smyggar. En fönsteröppning har också funnits längre österut på långhusets södra sida. Konturerna efter ytterligare två romanska fönsteröppningar anas utvändigt på långhusets norra sida. Långhuset och koret saknar murat listverk men murarna avslutas upptill av en kraftig rundstav av vitmålat trä. Ett liknande listverk finns på Kviinge kyrka och bör ha tillkommit på 17- eller 1800-talen. På koret löper listverket ett stycke in på korets gavelsida, som markering av hörnkedjorna, och längs korgavelns takskägg. Långhusets östra och västra gavlar har murats på med trappsteg av tegel. På långhusets östra gavel, som är kyrkans romanska långhusgavel, är påmurningen sekundär medan den västra trappgaveln kan ha gjorts under sen medeltid när södra tornet byggdes och försågs med trappgavlar. I den övre östra tinnen syns konturerna efter en blinding formad som en vapensköld, sannolikt målad ursprungligen. Även koret bör ha varit påmurat med tinnar men östra gaveln murades om i början av 1800-talet och saknar trappsteg idag.

Sakristian har formen av en halv oktagonal och är uppmurad av tegel vars konturer ännu anas genom den tunt pålagda putsen. Längst ned på fasaden finns en låg sockel av kalkstenskvader som sannolikt är återanvänd från den nedrivna absiden. Kvadrar ingår också i trappan till prästingången i östra sidan. Fasaderna avslutas med ett listverk i samma stil som trälistverken men sannolikt murat av profiltegel.

Tornet är murat med höga trappstegsgavlar i söder och norr. Ett kraftigt, profilerat listverk mot öster och väster är sannolikt av vitmålat trä. I den norra sidan av tornet, som sticker upp ovanför långhustaket, sitter en urtavla till tornuret. Urtavlan är kvadratisk med ett rundat krönparti och består av rödmålad plåt i en svart träram och med vit urtavla. Det finns uppgifter om att urtavlan kan ha nytillverkats 1922 kanske efter en äldre förlaga. Vapenhuset fick sitt nuvarande utseende 1850. Vapenhuset är sannolikt murat med tegel och fasadernas listverk är av trä med samma utseende som på långhuset. Listverket löper både längs sidorna och gavelkrönet.

Huvudingång till kyrkan är i det nuvarande vapenhuset från väster. Ingången har stickbågig form och är försedd med en pardörr med spegelfyllningar. Över dörren hänger ett kors. Ingången till tornet från kyrkogården består av en rundbågsformad öppning murad av tegel i flera mursprång. Omfattningen är putsad och vitkalkad. Ytterdörren till tornet består av en trädörr som sitter vid öppningens insida. Dörren är utvändigt klädd med diagonallagd panel beslagen med järnnitar. Vid något tillfälle har dörren kapats upptill. Dörren flyttades till sin nuvarande plats från den västra ingången 1901 men är sannolikt äldre. Dessförinnan kan dörren ha suttit i norra vapenhuset. Till sakristian finns en stickbågsformad dörr med diagonallagd svart panel utvändigt.

Korets och långhusets nuvarande fönsteröppningar har rundbågig form med svartmålade spröjsade järnbågar. I långhusets västgavel finns också en lite mindre fönsteröppning med fönsterbåge av trä. Flertalet av tornets fönsteröppningar är sannolikt ursprungliga. Till bottenvåningen finns en rundbågig öppning med en inmurad rektangulär fönsterbåge med spröjsat glas. Fönsteröppningen har vida skrånande mursmygar invändigt. Till andra och tredje våningen finns en liten kvadratisk muröppning mot väster, söder och öster. En fönsteröppning finns också mot öster till murtrappan till andra våningen. Till klockvåningen finns en stor rundbågig ljudöppning i varje väderstreck med invändiga ljudluckor. Fönstren till sakristian och vapenhuset är utförda som långhusets och korets men något mindre i storlek.

Kyrkans yttertak är täckt med patinerad Rheinzink. Yttertaken har en blygrå nyans och är lagda i rektangulär skivtäckning med tvärfalsar lagda utan förskjutning och vertikala stånfalsar. Tornet täcks av ett sadeltak med fall mot öster och väster. Sakristians yttertak är brant och består av tre takfall som möts i en spets vid kormuren. Vapenhuset har ett mycket flackt takfall vilket är typiskt för 1800-talets klassicerande arkitekturideal. På samtliga delar sker vattenavledningen via fotrännor och stuprör i zinkplåt.

Bild till vänster: Långhuset sett från väster mot orgelläktaren. Bild till höger: I långhusets östra travé finns bland annat en framställning av Sankt Görän och en fantasifull framställning av draken.

Interiör

Från huvudingången i väster kommer man in i vapenhuset, eller förhallen, vars interiör har karaktär av 1800-talets slut då det renoverades och byggdes om. De brunmålade ytterdörrarna av trä tillhör denna tid liksom golven av viktoria-plattor, cementklinker i svart och vitt schackrutigt mönster. Väggarna är putsade och vitkalkade med ljusinsläpp från järnfönstren i söder och norr. Innertaket är välvt i stickbågig form och putsat och vitmålade. Vapenhuset är inrett med en bänk, psalmbokshyllor och bokbord samt kapphängare. På ena väggen sitter en minnestavla över renoveringen 1924 infattad i en ram från 1700-talet. Från vapenhuset leder en spegeldörr med glasat övre parti in till kyrkorummet vars västra del utgörs av den romanska kyrkans västparti. Gångjärnsstaplar från en äldre dörrinfästning finns ännu kvar i mursidorna. Ett stycke över dörren sitter ett stickbågigt, lågt fönster vilket har utgjort ljusinsläpp till en äldre läktare i denna del av kyrkan.

Omedelbart innanför dörren till kyrkorummet finns trappor på båda sidor med uppgång till en orgelläktare. Trapporna är inbyggda mot kyrkorummet med paneler

från en gammal läktarbarriär och mellan panelväggarna sitter ytterligare ett dörrparti till kyrkorummet. Läktaren upptar hela långhusets västra travé och når också ett stycke in i nästa valvtravé. Läktarbjälklaget bärs upp av fyra åttkantiga träpelare i fyra rader. Pelarnas kapitäl har lite olika form och har olika tillkomsttid. De äldsta delarna kan vara från 1700-talet och kanske återanvända från de läktare som tidigare funnits i kyrkan. Läktarens stomme, liksom trappuppgångarna, är målade i grått. De främsta fyra pelarna, som bär upp barriären, är marmorerade med kapitäl i beige, rött och grönt. Läktarbarriären består av ett ramverk av pilastrar mellan en profilerad sockel och ett listverk. Färgerna går i ljust grågrönt med blå, röd och brun marmorering. Under listverket finns en svartmålad bård med inskrift i guld och i speglarna mellan pilastrarna finns målade tavlor utförda av Alexander Jungner 1748. Tavlorna har tidigare suttit i barriären till två läktare byggda 1746. Motiven kommer från bibeln och föreställer; Syndafallet, Jesus på korset, Israels strid mot Amalek, Jacobs dröm med himlastegen, Andeutgjutelsen samt Jesu uppståndelse ur graven. Trappinbyggnadernas paneler föreställer; Adam och Eva, Noas offer, Moses på Sinai, Jesu dop, Moses i vassen samt Elia med korparna.

Läktaren eller långhusets västra del täcks av en travé kryssvalv av tegel som är putsat och vitmålat. Valvribborna smalnar av ned mot vederlaget till ett gratvalv, där valvkapporna möts i spetsig vinkel utan markerad ribba. I den västra valvkappan finns en dekormålning från 1700-talet i form av en baldakin i gult och svart. Baldakinen är rikt tecknad med draperat tyg, kantad med fransar, fladdrande tofsar och snodda band. Liknande baldakinmålningar har varit vanliga intill predikstolar, exempelvis i Hjärsås kyrka.

Långhusets två östra valvtravéer är från 1400-talet och har ett annat utseende än det västra valvet. Valven utgår från femspråkiga pilastrar vars kragband, (kapitälerna) utgör vederlag för gördel- och sköldbågarna och tre ribbor till varje valvkappa. Kragbanden har ett tidstypiskt utseende med en vulst nederst och en snedfas under ett utkragande murskift. Gördel- och sköldbågarna är slagna med platta, breda följdskift och ribborna har kvadratisk form i genomskärning. I valvkrönet förgrenas ribborna i en stjärnform med åtta armar. Valven är putsade och rikt dekorerade med målningar i framför allt rött, grönt, grått och gult som kan ha tillkommit i samband med valvslagningen. I en av valvkapporna framställs motivet Sankt Göran och draken med en fantasifullt målad ödleliknande drake med skägg och spetsiga öron samt flugliknande vingar. Valvets konstruktiva delar är dekorerade med sicksackformade band i rött och grått samt schackrutiga mönster, kvadrar, cirkelmönster samt även rektangulärt målade speglar med optisk djupeffekt. Motiven i valven föreställer olika helgon. I svicklarna och mellan

figurmåleriet upptas valven av stiliserade växtornament av flikiga blad, rankor och trädliknande växter. Rundlar i valvkrönen bildar fantasifulla blommor. Längst ned i sydvästra hörnet av västra valvtravén finns en ensam framställning av ett manshuvud, kanske konstnären själv som lämnat sin signatur. Väggarna i långhuset är putsade och vitmålade men under den vita färgen syns en beigegul sandstensfärgad nyans, vilket kan tillhöra den kvadermålning som målades över vid renoveringen 1924.

Långhuset upptas till största delen av en sluten bänkinredning vid sidorna av mittgången. Bänkarna är slutna och målade i beige med detaljer i blått, rött och svart. Bänkarnas insidor och en bröstningspanel utmed väggarna är grönlaserade. Långhusets östra del är traditionsenligt inrett med predikstolen i söder och dopfunten i norr. Golven i gångstråken är lagda med röda kvadratiska tegelplattor och i bänkarna ligger ett lackat brädgolv. I södra bänksidan finns ett uppehåll framför sydportalen som leder in till tornet. Dörröppningen består av en rundbågig öppning med invändigt raksluten nisch. I dörröppningen sitter den medeltida porten av kraftiga, breda ekplankor. Insidan är rödmålad med fragment av en svartmålad inskrift. Utsidan är beslagen med smala järnband, fastspikade med kraftiga nitar och med ett ringhandtag av smidesjärn. I muren, vid sidan om dörren, sitter en dragbom av ek, vilken stänger porten från insidan.

Ingång till koret sker genom den höga rundbågiga romanska triumfbågen. Triumfbågen har en ovanligt rik utformning med profilerad sockel och vederlag. Vederlagen består av en kvartsstav med smalare följdskift och däröver en karnis samt en rak utkragning. Triumfbågens fint huggna kvaderstenar anas genom den tunna putsen på vilken man ännu kan se romanska målningar. Målningarna på valvbågens undersida är tydligast och föreställer *Agnus Dei*, Guds lamm, flankerat av två biskopsfigurer som trampar på drakliknande figurer eller möjligen fiskar eller delfiner. En målad bård finns också på vederlagen och under denna på vägglivet syns fragment av målningar. Målningsrester finns även bevarade på östra sidan kring valvbågen och ovanför valvbågen. På södra sidan om triumfbågen finns en framställning av Adam och Eva. Ovan valven kan man ännu se triumfmursmålningarnas övre parti. Norra sidan av muren visar en framställning av Jerusalem och ett par knäböjande kvinnor. I krönet finns två oidentifierade personer och målningar mot söder visar heliga familjen framför Herodes. På flera ställen i triumfbågen finns inmurat trä av ek. Dessa har sannolikt utgjort fästen för ett krucifix eller en hel kalvariegrupp. Trästycken finns även på triumfbågsmurens östra sida, kanske fästen för ett korskrank eller liknande.

Golvet i koret är lagt av tegel med samma utseende och på samma nivå som i långhuset och absiden/sakristian. Koret upptas av ett stort träaltare i renässansstil

Långhuset sett mot koret i öster.

målat i dova gröngrå färger samt guld och rött. På altaret står en altaruppsats från 1500-talets slut eller tidigt 1600-tal. Framför altaret ramar en altarring in altarplatsen som närmast altaret är förhöjt med ett steg. Korets fönsteröppningar i söder och norr är försedda med glasmålningar från 1935 komponerade av Yngve Lundström. Målningen på södra sidan har motiv av en druvranka och en kalk samt texten ”För eder utgiven och utgjutet”. Målningen i norra

fönstret föreställer en blomranka med texten *Döpta till Kristus Jesus*.

Korvalvet har likartad uppbyggnad och likartad dekor som långhusvalven. Färgerna är lite svagare än i långhuset vilket kan bero på senare målningsbehandling. Motiven i valvfacken föreställer treenigheten, ett kvinnligt helgon och en biskop samt Judith och Helofernes. I valvsvicklarna finns en serie bilder som föreställer folksagan om häxans hare som tjuvmjölkar bondens kor.

Under korvalvets östra sköldbåge syns en murad spetsbåge. Denna spetsbåge bör vara sekundärt upptagen i den forna absidens tribunbågsmur kanske för att ge plats för den höga altaruppsatsen. Den ursprungliga romanska tribunbågen finns därmed inte bevarad. Under den höga spetsbågen har därefter en lägre rundbågsformad öppning tillkommit mellan kor och sakristia. Öppningen är nedtill tillstängd från koret genom altaruppsatsen i mitten och, vid sidorna av denna, ett träskrank målat i vit och grå marmorering med förgyllda detaljer. Skranket är utfört med korsformade fyllningar, i samma stil som bänkgavlarna, mellan svarvade spjälor som bär upp ett listverk. En dörr till sakristian finns i skranket på var sida om altaret.

Sakristian täcks av ett plant innertak av brädor och väggarna är putsade och vitmålade. Ett stort skåp står mot baksidan av altaruppsatsen och altaret. I övrigt

är altaret möblerat med ett stort bord och stolar. I öster leder en dörr ut till kyrkogården. Över ytterdörren hänger ett antependium med orientaliskt ursprung från 1600-talet i glas och ram. Sakristians fönster är försedda med målningar av Yngve Lundström. Målningarna ska symbolisera lagens tavlor och korset.

Genom sydportalen kommer man in till tornets bottenvåning som numera används till samlingsrum. Rummet är möblerat med bord och väggfasta träbänkar längs södra och östra väggarna. Mot väster finns en skåpinredning med pentry. Längs västra sidan, intill ett vindfång till tornets ytterdörr, har wc och förråd inretts med väggar av vitmålade brädor. Övriga väggar är tunt putsade och vitmålade. Golvet är av röda kvadratiska tegelplattor och innertaket är av vitmålade brädor. Från bottenvåningen bär kraftiga, gröngråmålade stolpar upp bjälklaget till tornets andra våning. Ingången till tornets övre våningar sker genom en liten dörr till en murtrappa i nordöstra hörnet.

Trappan till andra tornvåningen är murad av stora flata stenblock och löper i östra yttermuren. Tornets murverk är oputsat med undantag av långhusets södra mur, den forna yttermuren där puts och kalkavfärgning ännu finns bevarad. Små kvadratiska fönsteröppningar med träluckor finns i söder, öster och väster. I södra långhusmuren kan man ännu se den yttre mursmygen till ett av kyrkans ursprungliga fönster. Mot norr finns även en liten rundbågig öppning med tegelmurad omfattning vilken leder in till vinden. Tornets övre bjälklag av ek bärs upp av ett stolpverk av fur. En enkel trätrappa leder upp till klockvåningen. På klockvåningen står en klockstol av kryssförsträvade bockar av fur och ek. De äldre delarna kan vara från 1800-talets början eller äldre medan delar kan vara från 1907 vilket finns angivet på klockstolen. Ovanför klockstolen finns en inbyggnad för det mekaniska tornuret från 1781. Det mekaniska urverket är sedan 1977 ersatt av ett elektriskt urverk.

Torntaklaget är av fur och därmed relativt sentida. Även taklaget över kyrkans långhus och kor är sentida och av fur liksom sakristians taklag. Långhusets östra gavelmurverk förefaller vara bevarat medan den västra långhusgaveln, ovan valven, är nedriven sedan länge. Även västpartiets gavel mot väster är ommurad liksom korets östra gavel. Den senare består i sin helhet av tegel.

Inredning och inventarier

Altare

Altaret är tillverkat av målat och skulpterat trä. Dess ålder är okänt men kan delvis vara samtida med altaruspsatsen från 1500-talets slut eller tidigt 1600-tal samt renoverat 1724. Sidorna och altarskivan är målade i brungrå nyans. Framsidan är

indelad i fyra rundbågade speglar på pilastrar med kedjeornament samt runda rosetter emellan. Framstycket är målat i olika gröna toner, rött och guld. På altarskivans framkant finns en inskription på latin.

Altaruppsats

Altaruppsatsen är ett s.k. additionsaltare från 1500-talets slut eller tidigt 1600-tal, möjligen tillverkat vid Daniel Tommisens verkstad i Malmö. Enligt en inskrift renoverades altaret 1724 då målningar, tavlor och inskriptioner utfördes av målare Jesper Fritz. Uppsatsen är utformad med en *predella*, ett understycke, nederst som bär upp ett *corpus*, ett mittparti, med sex rundbågsformade tavelfält med kolonnetter, och ovanför detta finns en utkragande baldakin med en himmelsmålning, uppburen av kolonner i framkant. Ovanför baldakinen och mittstycket finns ett överstycke med en tavla med Kristusbarnet och Kristus världshärskaren. Den skulpturala utsmyckningen har ett rikt utförande i renässansstil i form av voluter, listverk, änglahuvud, maskaroner och beslagsornament.

Altarring

Altarringen från 1882 består av en halvrundel uppbyggd av svarvade balusterdockor målade i grågrön marmorering samt textilklädd överliggare och knäfall i rosa tyg. Viss ombyggnad av knäfallet gjordes 1963.

Predikstol

Predikstolen tillverkades 1747 av bildhuggaren Johan Ullberg i Finja och anses tillhöra ett av hans främsta verk. Till predikstolen hör en baldakin tillverkad några år efter korgen samt en vinkelbyggd trappa med uppgång från koret. Korgen har en kraftig form med fyra sidor uppbyggda av segmentsbågade spegelfyllningar mellan ett krönande listverk och karnisformad underdel avslutad med en druvklase. Korgen och trappan är marmorerad i vitt och grått med dekor av skurna, kraftiga voluter, draperier med tofsar, girlanger och bladverk målade i grått, rött, guld och silver. Baldakinen är sexsidig med liknande dekor samt rikt dekorerat listverk med facklor och ovala inskriftstavlor. Baldakinen kröns av den segrande Kristus i friskulptur, hållandes ett segerstandar med ett bibelcitат. En duva hänger från baldakinens undersida som är målad med en himmel.

Relieferna på dopfuntenns cuppa föreställer scener från Jesu födelseberättelse.

Dopfunten

Dopfunten är av sandsten med reliefbehuggning. Cuppan består av en cylinderformad överdel och en nedåt vinklad undersida som smalnar av mot ett cylinderformat skaft. Dekoren på cuppanns överdel föreställer olika motiv ur Jesu födelseberättelse framställda i en rundbågsarkad. Cuppanns undersida har en bladflikig behuggning. Relieferna på skaftet symboliserar möjligen kampen mellan det onda och det goda och föreställer olika fabeldjur och figurer som är sammanvävda med varandra såsom människor som omslingras eller blir uppätta av lejon och ormliknande väsen. Möjligen illustrerar några av dem Thomasevangeliet 6 eller 7 med

texten: *”Saligt är det lejon som människan äter upp, och lejonet så kommer att bli människa, och avskyvärd den människa som lejonet äter upp, och lejonet så kommer att bli människa.”* Bland motiven syns också en orm som diar en kvinna på ett lejonhuvud. Ett liknande motiv finns på Hemse kyrka på Gotland. Dopfunten i Knislinge har även likheter med dopfuntarna i Kvinge och Oppmanna kyrkor. Funtarna tros ha samma upphovsman; Knislingemästaren. Av funtarna anses den i Knislinge vara den äldsta. Likheter med stenhuggarmästarna Sighraf och Calcarius har också påtalats. Knislingemästaren tros också ha hämtat inspiration från Tove stenhuggare verksam vid 1100-talets slut. Till dopfunten hör ett dopfat av mässing tillverkat 1951 av Frithiof Dahlqvist i Osby.

Bänkinredning

Bänkinredningen är från 1941 och ritades av Knut Nordenskjöld. Bänkarna är slutna med rakt avslutade sidor och ryggar. Bänkarnas insidor är ådringsmålade i en grön kulör med svarta överliggare. Gavlarnas och dörrpartiernas utsidor är målade i beige färgton med utanpåliggande speglar och pilastrar i gråblå marmorering samt vitt och rött. Den nuvarande bänkinredningen ersatte en äldre bänkinredning med öppna bänkar från 1882.

Orgel

Orgeln på läktaren är av orgelbyggaren Johannes Künkel, Stångby, och invigdes 1980. Delar av en äldre orgel byggd av E.A Setterquist & Son år 1892 finns magasinerad. Fasaden från 1892 kvar i kyrkan återanvänd till den nuvarande orgeln. Fasaden har en klassicistisk tredelad komposition med ett högre mittparti krönt av en trekantsgavel och lägre sidopartier med synligt pipverk. Orgelfasaden är målad i beige kulör med förgyllda detaljer. Spelbordet på fasadens framsida är från 1980.

Klockor

Kyrkan har två klockor. Storklockan gjöts 1728 av Andreas Wetterholtz i Malmö. Vid gjutningen användes malmen från kyrkans två äldre klockor. Lillklockan gjöts av Gehr Meyer 1731.

Övrigt

I långhuset och i vapenhuset hänger tre tavlor infattade i äldre ramar från 1700-talet utförda i senbarock, försedda med luckor och målad dekor i rött, grått och grönt. I två av ramarna i långhuset sitter Series Pastorum från 1963 och i vapenhuset en minnestavla över restaureringen 1924. I långhuset hänger två ljuskronor i mässing från 1800-talet.

Kyrkogård

Kyrkan ligger på den medeltida kyrkogårdstomten som utvidgats i olika omgångar. Den äldsta delen av kyrkogården ligger närmast kyrkan och begränsas i norr, öster och väster av kyrkogårdsmuren av gråsten avtäckt med stora flata stenhällar. Muren finns omnämnd redan på 1600-talet. Omkring 1850-talet utvidgades kyrkogården sannolikt mot söder. Ännu vid 1800-talets slut var kyrkogården uppdelad mellan byarna. Kyrkogårdens östra gravområden tillhörde framför allt sockenborna bosatta öster om ån och de västra delarna således socknens västra delar. I början av 1900-talet utvidgades kyrkogården återigen mot söder med det som kallas ”Mellersta kyrkogården”, invigd omkring 1904. Liksom på gamla kyrkogården delades mellersta kyrkogården in efter byarna. År 1932 invigdes den ”Södra kyrkogården”. På södra kyrkogården anlades en urnlund 1939 ritad av trädgårdskonsulent Gustav Ferlenius, Bäckaskog. Nästa utvidgning utfördes väster om gamla kyrkogården och invigdes 1986.

Även mellersta och södra kyrkogården kringgärdas av mur mot öster och väster med samma utseende som den äldre mursträckningen. Längs kyrkogårdens södra sida finns en häck. Huvudingång till kyrkogården är belägen norr om kyrkan och består av en dubbelgrind och två sidogrindar hängda i grindpelare från 1882 av huggen gråsten med pyramidformad avtäckning. Grindpartier finns också i gamla kyrkogårdens sydöstra hörn samt från väster.

De äldsta kyrkogårdsdelarna har blandad karaktär med både låga och höga, äldre gravstenar, delvis med bevarade grusgravplatser och en del stenomgärdningar. Den södra kyrkogårdsdelen har en strikt modern karaktär med gräsgravplatser liggande i raka linjer, delvis med rygghäckar, från norr till söder. Gravvårdarna är låga.

På den senast tillkomna kyrkogården finns bland annat naturlund, urnlund, urngravplatser och minneslund. De olika områdena har en organisk karaktär med mjuka linjer, buskage och låga naturgravstenar samt huvudsakligen gemensamma planteringsytor. I den östra delen finns några mer strikta linjer för kistgravplatser utmed rygghäckar.

De äldsta gravvårdarna på kyrkogården är ett par kalkstenshällar från 1600- och 1700-talet som står resta mot vapenhusets södra vägg. Enligt äldre beskrivningar tillhör de klockaren Axel, rusthållaren Tuve Tuveesson och hans hustru, klockarna Lars Olsson och Hans Mortenson samt maka. Den sista av stenarna är den så kallade Barnastenen, rest över tre flickor och tre gossar till åboen Jöns Svensson i Knislinge. Barnen är återgivna i relief på vårdan. I inskriptionen anges också att vårdan är huggen av O: P: S: i Tommarp.

Byggnader på kyrkogården

Utanför kyrkogårdens nordvästra hörn ligger ett bårhus byggt 1978. Bårhuset är en murad och putsad samt vitmålad byggnad med sadeltak av rött tegel. Det nuvarande bårhuset ersatte ett äldre bårhus byggt 1890 som materialhus och spruthus.

Karaktärisering

Knislinge kyrka är en påfallande stor landsortskyrka med många intressanta och unika drag. Dateringen av kyrkan har tidigare knutits till kyrkans dopfont som antagits vara gjord av kyrkans byggmästare. Det finns dock inga tydliga tecken på att så skulle vara fallet. Dopfonten har daterats till 1100-talets slut men kyrkan kan i själva verket vara något äldre. De blandade materialen i kyrkans murverk, förekomsten av Ignabergastenen i nordportalen och de välhuggna listverken och socklarna utvändigt och inne i kyrkan, rundbågsnischerna i triumfbågs-muren har hög kvalitet i stenhuggeri och har en tydlig romansk prägel. Romanskt kalkmåleri i kyrkan pekar också på att kyrkan har haft en särskild dignitet men har getts en relativt sen datering kring 1200. Eventuellt har kyrkan också varit tillbyggd med ett västtorn vars nedre våning inkorporerades i långhuset under medeltiden. Kyrkan behöll sin karaktär av huvudkyrka med påkostad inredning och ombyggnader under hela medeltiden. Det sidoställda klocktornet kan liknas vid klocktornet till Mariakyrkan i Vä och kan vara uppfört relativt nära detta i tid eller influerat av

detta. Vapenhuset vid kyrkans norra sida har varit av anseelig storlek och de höga stjärnvalven och målningsdekorationerna inne i långhuset och koret har hög kvalitet. Målningarnas bildprogram är omfattande, utfört av en mästare knuten till Vittskövlegruppen. I triumfbågen finns rester av infogade bjälkar vilka kan ha varit del av ett lektorium eller korskrank. Efter reformationen tillkommer altarpuppen, tillverkad av en framstående bildhuggarverkstad och under 1700-talet en ny predikstol. En herrskapsläktare verkar ha funnits i kyrkans västra del och måleri i västra valvkappan påminner om kyrkans patronatsskap. Kopplingen till en patronus eller en huvudgård kan ha funnits redan under medeltiden men i vilken omfattning det påverkat inredningen är osäkert. Under kyrkans nyare tid sker en del mindre ombyggnader och tillägg. Under 1700-talet tillkom läktarbyggnader vilket var ett vanligt sätt att skapa mer bänkplatser i kyrkorummen. I Knislinge har läktarna haft ovanligt rikt dekorerade spegelpaneler. Vapenhusets nedrivning är en i raden av liknande åtgärder i skånska kyrkor där huvudingången förläggs i väster och de gamla ingångarna i norr och söder muras igen. De gamla fönsteröppningarna murades också igen och nya större fönster förändrade för alltid kyrkans ljusinsläpp. Kyrkans kor och långhus har dock undgått större ombyggnader under 1800-talets rivningsraseri. Kyrkan har till stora delar stannat i tiden kring 1800-talet slut då bland annat sakristian i öster och vapenhuset i väster byggdes samt nuvarande orgelläktare med orgel tillkom. 1800-talets bänkinredning och de för 1800-talet typiska kvadermålningarna som täckte väggarna vid denna tid, finns dock inte kvar. I början av 1900-talets invändiga renoveringar skedde en rad åtgärder såsom framtagning av de medeltida kalkmålningarna, vilket syftade till att återställa kyrkans medeltida karaktär. Nya bänkar i äldre stil ersatte 1800-talets bänkinredning. Det viktigaste inslaget från 1900-talet i kyrkans interiör är de målade glasfönstren från 1930-talet.

Kyrkan ligger än idag mycket centralt intill samhällets huvudstråk. Avsaknaden av högre bebyggelse intill kyrkan gör att denna ännu framstår som mycket högre och det snedställda tornet ger kyrkan ett särpräglat utseende. Utvändigt är kyrkans medeltida karaktär bevarad genom romanska detaljer såsom sockel och portalöppning samt de senare trappgavlarna. De sentida inslagen har en lågmäld karaktär. Invändigt bildar lämningarna från kyrkans långa byggnadshistoria ett mycket rikt och färgstarkt kyrkorum, vilket är påfallande orört av modern tid.

Att tänka på

- Kyrkans exteriör tillhör en äldre byggnadstradition och vid renovering bör äldre hantverksteknik och traditionella material användas.

- Kyrkans interiör är en unik tidskapsel som berättar om kyrkan 800-åriga tidsresa. Varje tid har sitt berättigande och bör respekteras vid framtida renoveringar.
- Kyrkans kalkmålningar är känsliga för klimatförändringar och behöver kontrolleras regelbundet av en konservator.

Skydd

Kyrkor och kyrkogårdar tillkomna före 1940 skyddas som kyrkligt kulturminne, enligt Kulturmiljölagen 4 kap. Kyrkan och kyrkotomten ligger inom registrerad fornlämning Knislinge 67:1 och skyddas enligt kulturmiljölagen 2 kap. Fornlämningen avser Knislinge bytomt enligt 1786 års ägomätning.

Källor

Byggnader och miljöer i Göingebygd 5 - Knislinge, Kulturnämnden i Östra Göinge Kommun 1989.

Byggnadsarkeologisk undersökning av Knislinge kyrka, Mabel Cronwall, Kristianstads läns museum 1989.

Knislinge kyrka, Pehr Johnsson, ur Göinge Hembygdsförenings årsbok, 1926.

Knislinge kyrka: Knislinge socken, Skåne, Leifh Stenholm, Rapport – Nr 1981:6 Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer.

Några data om Knislinge kyrka, E. Folke Johnsson, Knislinge, 1951.

Sockenkyrkorna – kulturarv och bebyggelsehistoria, Riksantikvarieämbetet, 2008.

Skåne, Landskapets kyrkor, red. Markus Dahlberg, Riksantikvarieämbetet, 2015.

Underhållsplan för Knislinge kyrka, Restaurator AB, 2007.

Lunds stifts Orgelinventering, Databas på Lunds stift, Anders Johnsson, 2019.

Riksantikvarieämbetets söktjänst *Fornsök*. Webb sida:
<https://app.raa.se/open/fornsok/>

Lantmäteriets karttjänst *Historiska kartor*. Webb sida:
<https://historiskakartor.lantmateriet.se/historiskakartor/search.html>

Medeltida kyrkor i Skåne, databas upprättad av Barbro Sundnér, tillgänglig genom Svensk Nationell Datatjänst webbsida:
<https://snd.gu.se/sv/catalogue/study/snd0941>

Övriga uppgifter

Inventeringsdatum: Mars 2019

Fältinventering: Kerstin Börjesson

Rapportsammanställning och foto: Kerstin Börjesson

Granskning: Åsa Eriksson Green, Regionmuseet Kristianstad.

Färdigställd: 2019-11-11

